

כד' בסיוון תשס"ט
16 ביוני 2009
X9121A

עד כמה יודע הציבור אילו מוצרים בפיקוח מחירים

רוני בר צורי

רקע כללי

בימים הקרובים צפויה העלאה במחירי הלחם, והפחתה במחירי מוצרי חלב וביצים שכידוע הינם מוצרים שמחיריהם נתונים לפיקוח, זאת בנוסף לשחרור מפיקוח, בימים האחרונים, של שלושה מוצרים: 2 סוגים של שמנת וסוג נוסף של גבינה קשה.

הוצאות משקי בית על מוצרים בפיקוח מהווים כ- 11% בממוצע מההוצאה על צריכה של משקי הבית בישראל. מימצא זה התקבל מניתוח שנערך לאחרונה במינהל המחקר והכלכלה בתמ"ת, על נתוני סקר הוצאות המשפחה של הלמ"ס, לגבי צריכת משקי בית של מוצרים בפיקוח. פלח הוצאה כזה הוא משמעותי למדי, ומשמעותי אף יותר הוא המימצא שלפיו נמצא קשר הפוך בין אחוז הוצאה של משק בית על מוצרים בפיקוח לבין מיקומו בחמישוני ההכנסה, באופן שאחוז הוצאות משקי בית מחמישוני ההכנסה התחתון על מוצרים בפיקוח עומד על 14.1%, והוא גבוה יחסית לאחוז ההוצאה של משקי בית, על מוצרים בפיקוח, בחמישוני ההכנסה העליונים, המגיע ל- 8.7%.

מטרות הפיקוח על מחירים

אחת מהמטרות העיקריות של הפיקוח על מחירי מוצרים היא להגן על אוכלוסיות חלשות. באמצעות הפיקוח על מחירים של מוצרים מסוימים, בד"כ מוצרי צריכה בסיסיים, נמנעת עליית מחירים של מוצרים אלו, ובכך מתאפשרים רכישתם של מוצרים אלו ושימוש בהם ע"י משקי בית בעלי הכנסות נמוכות.

אולם מעבר להפעלת הפיקוח על מחיר מוצרים, חשוב שהצרכן יהיה מודע לקיום הפיקוח ולמחירי המוצרים שבפיקוח, וזאת בכדי למנוע מצבים שבהם הפיקוח אינו נשמר, ומחירי המוצרים שבפיקוח גבוהים ממה שנקבע, מצב העשוי לפגוע ברווחתם של הצרכנים, והמנוגד למטרה העיקרית שלשמה מוחל ומופעל הפיקוח על המחיר.

סקר על מודעות הצרכן על מוצרים שבפיקוח

היבט זה של הגנה על הצרכן באמצעות פיקוח על מחירי חלק מהמוצרים, ומודעות הצרכן לקיומו של הפיקוח, תוך שהוא משמש כ"שומר סף" למחירי המוצרים שבפיקוח, נבחן לאחרונה בסקר מיוחד שערך מינהל המחקר והכלכלה בתמ"ת. סקר זה מהווה חלק ממעקב מחקרי רב-שנתי שמקיים מינהל המחקר בתמ"ת לגבי מידת התחרותיות במשק ובשווקי הצריכה השונים, ובחינת המידה שבה התנהגות הצרכנים מסייעת לתחרות זו.

לצורך הבדיקה הוצגה למרואיינים בסקר רשימה שכללה 8 מוצרי מזון, בהם 4 מוצרים בפיקוח: לחם אחיד, חלב טרי 3% בקרטון, אטריות ופסטה של אסם, וביצים סופר טריות באריזה, ועוד 4 מוצרים שאינם בפיקוח: לחמניות, גבינת קוטג' 5%, גבינה לבנה עם זיתים, חלב טרי 1% מועשר בסידן. המרואיינים התבקשו להשיב האם כל אחד מהפריטים הנזכרים הינו מוצר בפיקוח או מוצר שאין פיקוח על מחירו. בדיקה זו נועדה לשרטט את גבולות המודעות או אי - המודעות של הצרכן הישראלי למוצרים שבפיקוח.

להעדר מודעות צרכנים לפיקוח על מחירי מוצרים ישנם שתי פנים: האחד – של חוסר מודעות הנובע מטעות, של מי שסבורים שהם יודעים אילו מוצרים נתונים לפיקוח, אך למעשה הם שוגים, והשני – אי ידיעה של צרכנים, שהוא המצב בו הצרכנים משיבים שאינם יודעים איזה מוצרים נתונים בפיקוח. כלומר, שחוסר מודעות למוצרים שבפיקוח כולל למעשה שתי אוכלוסיות: הן של מי שטועים והן של מי שלא יודעים. שתי אוכלוסיות אלו, של מי שטעו (והשיבו שמוצר מסוים הוא מוצר בפיקוח, למרות שאינו נמנה על המוצרים שבפיקוח ומי שהשיבו שמוצר שאינו בפיקוח הוא מוצר הנתון לפיקוח), וכן מי שלא ידעו להשיב ולזהות מוצר בפיקוח, אינם יכולים לשמש "שומרי סף" למחירי מוצרים, שכן הם אינם מודעים לחוסר הידע שלהם, אינם יודעים מה המחיר שנקבע למוצר בפיקוח, ועל כן הם אינם צפויים להיות ערים למקרים שבהם הופקע מחירם של מוצרים בפיקוח. בשל כך, החלטותיהם הצרכניות עשויות להיות החלטות לא-מושכלות, הגורמות להוצאות מיותרות של משקי הבית שלהם.

לעומת זאת, מי שידע מהם המוצרים בפיקוח, הוא "שומר סף" בפרטנציה, שכן, כשהוא ייתקל בהפקעת מחיר של מוצר כזה, הוא ידע שיש כאן הפרה של המחיר שנקבע, וצפוי שיתלונן על הפקעה כזו.

ממצאי הסקר

הממצא הבולט בסקר, הינו **חוסר מודעות** של חלק ניכר מהצרכנים בישראל לגבי קיומו או העדרו של פיקוח על מחירי מוצרים בתחום המזון לרבות מוצרי יסוד. בממוצע, נמצא כי 58.0% מהמשיבים לא ידעו לזהות נכונה, מתוך רשימה שהוצגה בפניהם, על איזה מוצרי מזון קיים פיקוח על מחירי המוצרים. כלומר: שלמעלה ממחצית מכלל אוכלוסיית צרכנים בישראל הם בעלי מודעות חלקית ביותר על היקף הפיקוח על מוצרי מזון. ניתן להסיק מכך, כי אם רמת המודעות לגבי פיקוח המחירים של מוצרי מזון בסיסיים, העולים על שולחנה של משפחה ישראלית ממוצעת בתכיפות גבוהה, היא מוגבלת וחלקית, קל וחומר, שהמודעות לגבי מוצרי צריכה אחרים שבפיקוח, צפויה להיות נמוכה אף יותר, ושעורי חוסר המודעות צפויים להמריא לרמות גבוהות יותר.

בניתוח הממצאים בהמשך, המונח: "חוסר מודעות", כולל את צירוף של שני הרכיבים של התופעה: הן של ידיעה שגויה והן של העדר ידיעה, המתפלגים באופן די דומה, עם נטייה גבוהה מעט יותר לרכיב הטעות בכלל חסרי המודעות.

שעור חוסר המודעות הממוצע על מוצרים בפיקוח שנבדקו בסקר, נמצא נמוך רק במעט מאלו של המוצרים שאינם בפיקוח: 58.0% לעומת 59.3% בהתאמה.

כך לדוגמה עומד שעורם של חסרי המודעות לגבי קיום פיקוח על מחיר לחם אחיד על 33.0%, שמתוכם 19.0% לא ידעו להשיב לשאלה האם קיים פיקוח, ועוד 14.0% שסברו בטעות, שאין פיקוח על מחיר הלחם האחיד.

מימצא זה מפתיע למדי, כי ניתן היה להניח כי לפחות לגבי מוצר יסוד זה של לחם אחיד, שעורי המודעות והידיעה של הצרכן הישראלי על קיומו של פיקוח מחירים יהיו גבוהים יותר, שכן שינויים במחיר הלחם האחיד, זוכים תמיד ללווי תקשורת נרחב, כשקודם לכך דיון ציבורי סוער. העובדה ששליש מהציבור אינו מודע לקיום פיקוח על מחיר לחם אחיד מרמזת כי לגבי מוצרי מזון אחרים, שאינם מוגדרים כמוצרי יסוד, אף כי אחדים מהם עולים על שולחנה של משפחה ישראלית כמעט מדי יום ביומו, שעורי חוסר המודעות צפויים להיות אף גבוהים יותר.

ואכן, משנבדקה רמת הידיעה לגבי גבינת קוטג' 5%, לא ידעו 82.2% שאין עליה פיקוח מחירים, בהם 57.1% שטעו וסברו שיש עליה פיקוח. 76.5% לא ידעו שקיים פיקוח על ביצים טריות באריזה של 12 יחידות ו- 75.3% לא ידעו שקיים פיקוח על אטריות ופסטה של אסם¹. שעורי אי הידיעה יורדים מעט משמדובר במוצרים אחרים שנבדקו בסקר: 62.3% לא ידעו שאין פיקוח על חלב טרי 1% מועשר בסידן, 49.3% לא ידעו על העדר פיקוח על מחיר גבינה לבנה עם זיתים.

למעשה, מדובר כאן בשני סוגי טעויות: האחד: חוסר מודעות שמוצר מסוים נתון לפיקוח, כלומר הציבור אינו מודע (או מודע בשעור נמוך ביותר) לקיום פיקוח כזה, והשני: מודעות שגויה כאילו שמוצר מסוים, שבפועל אינו נתון לפיקוח- הוא מוצר שבפיקוח.

טעויות כאלו עשויות להיות יקרות במונחי הוצאות של משקי בית, שכן משק בית שאינו יודע שמוצר מסוים נתון לפיקוח, ומדובר במוצרי צריכה בסיסיים החיוניים לתזונת המשפחה, ולפיכך מחירו מבוקר, ולעיתים גם מסובסד, עשוי להימנע מקנייתו, ולעומת זאת, להרחיב בקניית מוצר שאינו בפיקוח, אך בטעות נתפס כנתון לפיקוח, ובכך לגרום לייקור סל הצריכה המשפחתי.

תוצאה זו של העדר מודעות על מוצרים בפיקוח עשויה להיות מורגשת ביתר שאת בקרב משפחות מחמישון ההכנסות התחתון, שכאמור, האחוז שהוא מוציא על מוצרים שיש פיקוח על מחיריהם הוא גבוה יותר מהאחוז שמוציא חמישון ההכנסה העליון. עם זאת, מכיוון שהחמישונים הגבוהים מוציאים בממוצע יותר כסף על רכישת מוצרים הנמצאים בפיקוח מאשר החמישונים התחתונים, הרי שגם החמישונים הגבוהים נהנים מהפיקוח, ואי ידיעה של הנושא משפיעה גם עליהם.

מניתוח כולל של רמת המודעות עברנו לניתוח רגיש יותר של רמה זו: הבחנה בין מודעות וחוסר מודעות למוצרים שבפועל קיים בהם פיקוח לבין מודעות למוצרים שאינם בפיקוח.

בחינת שעורי המודעות על **מוצרים בפיקוח** לפי רמת ההשכלה מצביעה על כך שצרכנים ברמות ההשכלה הנמוכות מודעים, יותר מצרכנים ברמות ההשכלה הגבוהות יחסית, לעובדת קיום פיקוח על מחירי המוצרים שנבחנו בסקר. מימצא זה נכון לגבי 3 מתוך 4 המוצרים שנבדקו בסקר שלגביהם אכן **קיים פיקוח** על המחיר: חלב טרי 3% בקרטון, אטריות ופסטה של אסם, ביצים סופר טריות באריזת 12 יחידות. עם זאת, מאד מפתיע לגלות, כי דווקא לגבי מחיר לחם אחיד, שעורי חוסר המודעות על

¹ יצויין שרק לאחרונה הורדה רמת הפיקוח על מוצרי פסטה ואטריות שבמסגרת חייב הספק לדווח להודיע מראש על כוונתו לשנות מחירים.

היותו מוצר בפיקוח בקרב בעלי השכלה נמוכה עולים על אלו של בעלי השכלה גבוהה: 46.4% ו-26.2% בהתאמה.

לעומת זאת נמצא כי צרכנים ברמת השכלה גבוהה יחסית יודעים לזהות מוצרים שאין עליהם פיקוח בשעורים העולים על שעורי הידיעה של צרכנים ברמות השכלה הנמוכה: בכל 4 המוצרים ללא פקוח שנבחנו בסקר: לחמניות, גבינה לבנה עם זיתים, קוטג' 5% וחלב טרי 1% מועשר בסידן, עלה שעור המודעות של בעלי השכלה על תיכונית ומעלה על זו של בעלי השכלה עד תיכונית חלקית, ובהשלמה: שעור חוסר המודעות של בעלי השכלה נמוכה היה גבוה מזה של בעלי השכלה גבוהה. אם נשווה את גובה הפער ברמות אי-הידיעה בקרב רמות ההשכלה השונות, הרי שלגבי מוצרים שבפיקוח, רמת המודעות של בעלי השכלה הנמוכה גבוהה ב-6.3 נקודות אחוז מזו של בעלי השכלה הגבוהה, בהשוואה לפער של 18.5 נקודות אחוז של ידע לטובת בעלי השכלה הגבוהה על מוצרים שאינם בפיקוח.

לוח 1: אחוז הצרכנים שלא ידעו או טעו לגבי מוצרים בפיקוח ושאינם בפיקוח

לא ידעו וטעו בזיהוי הפיקוח על המחירים לפי השכלה		לא ידעו להשיב או טעו בזיהוי או אי זיהוי של מוצרים בפיקוח מחירים			רשימת המוצרים
על תיכונית ואילך	עד תיכון חלקית	אוכלוסייה שלא ידעה	אוכלוסייה שטעתה	סה"כ	
א. מוצרים שיש עליהם פקוח אולם צרכנים טועים וחושבים שאין עליהם פיקוח					
26.2	46.4	19.0	14.0	33.0	לחם אחיד
51.7	38.4	21.6	25.7	47.3	חלב טרי 3% בקרטון
80.4	60.0	37.1	38.2	75.3	אטריות ופסטה של אסם
72.4	60.8	30.5	36.0	76.5	ביצים סופר טריות, 12 יחידות
57.7	51.4	27.0	28.5	58.0	ממוצע המוצרים לעיל
ב. מוצרים שאין עליהם פקוח אולם צרכנים טועים וחושבים שיש עליהם פיקוח					
37.2	57.6	25.8	17.5	43.3	לחמניות
41.4	68.0	30.3	19.0	49.3	גבינה לבנה עם זיתים
79.0	82.4	25.1	57.1	82.2	קוטג' 5%
54.7	78.4	31.8	30.5	62.3	חלב טרי 1% מועשר בסידן
53.1	71.6	28.3	31.0	59.3	ממוצע המוצרים לעיל